

Абдулла Шаигин сечилмиш эсэрлэри*

Азербайжан Девлет пошрийаты гочаман язичи А. Шаигин «Сечилмиш эсэрлэри» бугракхмичир. Бу китабы ва-радагдыга бала чох-чох иллэр өвөл эд-ля фэлиййотэ башламч язичини ке-длий мураккоб һаят вэ ярадычлыгы Йоду көзгичилдэ чалышар.

А. Шаигин итиглабдан өвөлкн дөврдэ язичи «Әкичтн», «Әкич нөгмәси», «Әкичтн вэ һан», «Гыш көчөси», «Чөрөк дөрдн» шеърләрндө халыгн агыр вәзйә-вәтн, йәксүә һаятн төсвир олунмушлар.

Шаир вәтәнини, халгыны, ошун кәзә-чөкчәни дүшүнүр, азадлыгы арау әдир, закон өз арауларына чатыр үчүн һансы иткәми гувәйә итәндә этмөк ләзым кол-дәлийн тамәнилә айдн дөр әдә бил-дирди. Ләкин илләр кәдчкә А. Шаиг ярадычлыгында төсәдлү өтдипмиш яддиййотән чөһәтләр айдылашмага вә реалым кет-кәдә гувәтләтмәлә баш-лайдыр. Бу чөһәт А. Шаигин итиглабдан соракк дөврдә яратдыгы шеърләрндө даһа айдн нәзәрә чарпыр. Илләрдән бөрү арау өтдип азадлыгы вә хошбәхт һаятн каран язичи бу һаятн мүхтәлиф сәһә-рәринә һәср әдиләмит шеърләр язичишар («Бәлимиләр», «Сөнәт нөгмәси», «Әмәкчн гәлдәкләр», «Көчләр», «Зөрбәчн», «Сә-мур вәһалә» вә с.).

А. Шаигин сөн илләрдә язичи вә ит-тәбә дәхил өдәмиш шеърләри йчәрисин-дә Бөлүк Вәһн муһабирәс дөвүрүә янд икн шеър чох варагдыр. Булардан бири («Дөбүш нөгмәси») 1942-чн йәдә, икнчиси («Зәфәр нөгмәси») 1945-чн йәдә 9 майда язичишүр. «Дөбүш нөгмәси» шеъриндә язичи өзүнү чөһәдә курушан бир әскәр һәсәб әдир вә муһабирәсин совет ордусуну гәзәбәс илә бә-чөкчәни әмин олдуғуну билдирер.

Гәзәбә байрамн мүһабәсәтлә яддыгы «Зәфәр нөгмәси» шеъриндә А. Шаиг дө-дир:

Үстүмүдән гәлдәрилдә дөһәт сәһән
вә пердә,
Севин артыг, бундан сәһән шәһән
һаят сөнәндир!
Шәһ вә азад нәфәс аһан бу кәһән
сөнәндир!
Севинчидән чөшүр, дашыр бүкүн
бөйүк бир чәһән,
Алгыш сәһә Гызыл Орду, алгыш бөйүн
командан!

Китәбдә А. Шаигин «Әдһәм», «Гөч По-лад» ады икн поэмәс вәрдыр.

«Әдһәм» поэмәс 1908-чн йәдә язичи-шүр. Бу поэмәнин мөвзүү Гәрдәз дагларынн һаятнда алынмышдыр. Поэма ган итигәми, ган дәвәсинә вә бу әдәти әрдән гәлдәриләс мәсәләсинә һәср олунмуштур. Мә'әзүмүр ки, XIX өсрә әвәлләриндә язичи яратмш бир сыра габагыш фикирлн язичиләр кәчмиши бу әдәтинә гарын өз әтирәз өсәләрини учалтмышлар. А. Шаиг дә өз поэмәсндә бу мәсәләбә тохунмуш вә бу әдәти чир-кә чөһәтләрини ачыб кәстөрмәлә чалыш-кышлар.

А. Шаигин «Гөч Полад» поэмәс Азәр-байжан халгынын тарихи кәчмишиңә, он-ларын әдәли ишгалчылар гарын муһабирәснә һәср олунмуштур. Асәл ады икд бир гәһрәман Гәзәһфәр хан гарын күбарәә апарыр. Гәзәһфәр хан халга ар-халазан бу икд гәһрәманн һийә илә әд-дүрү. Халг Асланын адына дастан го-дур.

шур, ашыглар ошун һаггында маһимләр охуяр. Язичи поэмәдә баш әсәрин башга бир гәһрәманн, чөһән Гөч Полад илә таныш әдир. Гәзәһфәр ханын әүмүдән зәрә кәд-дән чөһән ханын струсуну халга пәйла-һыр вә дағара чөһкәләрә ошунла муһабир-әлә башлайыр. Поэмәнин сонунда Гөч Полад Гәзәһфәр ханын сарайына һүчүм әдир вә ондан итигәм алыр.

Бу өсәр поэмәдән чөх шифәһи халг әдә-биятындакы дастанлар хатырладыр. Әсәрин мөвзүү дә шифәһи халг әдәбият-ындан алынмышдыр. Бурада төсвир олу-нан һадисә вә әһваләтләрин чөхү гәһрә-маннныг дастанларымызда («Көрәдү», «Гәһәг Нөбн» вә с.) раст кәздийикн һәм вә әһваләтләрдир. Нәдәнсә поэмә уздылмыш, һадисәләрин үмүни икнша-финдә һәдәдик рәһ бәһәләмин образла-ры (Күләд, Гыһаханы) төсвиринә чөх ер вәришмишдир. Поэмәдә Чинәзын ха-рактери тамәнилә ачыламыш. Гөч Поладн вә Асланын өсәс муһабирә мәгәсәләрн дә ләзыми гәдәр әсәләндәриләмишди.

А. Шаиг әдәбият тарихиндә һәм дә драматург киши танымагдыр. О, бир сыра драм әсәринни муһабирәдир. Ошун «Илдирым», «Вәтән», «Әд оғлу», «Хасай», «Фитнә», «Нүшабә» киши п'есләри сәһн-мәдә муһабирәһийәтлә тамашала гөвәлмуш-дир. Язичини «Сечилмиш эсәрләри» нә бу п'есләрдән язичи «Фитнә» вә «Нүша-бә» дәхил өдәмишдир. һәр икн п'ес бө-йүк Низамини поэмалары әсәсинә язичи-шүр. Мөвзүү «Еди кәзәл» поэмәсиндә алынмыш «Фитнә» әсәриндә язичи сәрәй әдәмләринн кәчирәкләри һаятн, иңчәсәтәни иһәсәл психологикәс үчүн әдәбиййәтнин, вәршн вә әдәтләрин ро-луну ачыб кәстөрмәлә чалышмышдыр. Бу п'ес узгагар үчүн язичишүр. Конф-ликт Борһәм шәһлә Фитнә арасындакы зиддийәт әсәриндә гураушмудур. Ләкин әсәрә бу икн сурәт арасында вәришмиш зиддийәт зәһфдир. П'есдә Гөчә вә Әһәр образлары вәришмишдир. Булардан бирин-чиси аз әрәгалты, икнчиси иһә сәрәй мәһабәкчидир. Бу образлар арасында баш вәрип муһабисә (борч пуа аһам мәсәләс) п'есдә һеч бир һадисәнин икншафинә кәжәк әтир. Язичи бу муһабисәндә янык күлүш яратмак мәгәсәдәлә истифәдә әт-мишдир.

«Нүшабә» мөвзүм драмалыр. Бу өсәр иһәср өз һәкми вә иһәсрә бәдин кейфи-йәт әтибарлә «Фитнә» п'есиндән гү-вәтләдир. «Нүшабә» п'еслә Азәрбайжан халгынын өз азадлыгы вә истигәләлийәти урунда апардыгы муһабирәлә, тарихи кәчмишиңә һәср олунмушлар. Әсәрин мөвзүү Низамини «Искәндәрнамә» поэмәсиндә алынмышдыр. Бәрдә һөкмырә Нүшабачин юван сәрәрдәс Искәндәр илә көрүшү вә өз өлкәсини мудәфә әтмәсә һадисәләрин мәрәзәндә дурр. А. Шаиг Искәндәр ишгалчылар сәләсәтин ләзы-ми гәдәр ачыб кәстөрә билишдир. П'есдә Искәндәр вә Нүшабәдн башга бир сыра марәгал вә ядә гәләл образлар арыла-мышдыр (Узуча, Иччи, Узутбәй вә с.).

«Сечилмиш эсәрләр» китабынын икн-чә һиссәс А. Шаигин һәср әсәрләринә һәср олунмушлар. Бурада язичини он һәкәләсн вә һәр повести дәрә олунмуш-дур.

А. Шаиг 1908-чн йәдн башлайлар һәср әсәрләри язмага башламышдыр. О, һәкә-ләләринни мөвзүүнә Азәрбайжан халгы-нын һаятнда алмышдыр. «Мәктүб етип-

мәдн» реалитет планда язичиш, фәһлә һаятны төсвир әдән он ахшы һәкәләләр-дән бирдир. Бурада Бәкм һөфт мәдәлә-риндә чалышан Гурбанын фәһчәһи һаятн төсвир олунмуштур. Бу әһәсиңә Чөһүб Азәрбайжанда гөһб Бәкми фәһләһи кәд-дән Гурбан әһнә мәктүб кәндәләк иһә-тәйр. Ләкин агыр әһә шәрәтиндә һөфт гүвәсү гәзәкләр һалак олар, мәктүб ошун әһәсиңә етишмир. Язичи Гурбанын ачы-начағам һаятныи вәркәлә бәрәбр, Бәк-ми вәрәләринни, сәһибкарларын әһәс-сиз әзүмүч ачыб кәстөрмишдир. «Мә-ктүб етишмәдн» һәкәләсн иһәср А. Ша-игн һәк ярадычлыгы дөвүр вә иһәсрә дә итиглабдан әһәкәдн бәдн һәсрәмиңә үчүн иһәкәдн доғру бир адым иди.

А. Шаигин «Көч» һәкәләсн һәмшын хатырландыр. Бурадакы реал вә һаят сәһнәләр, кәжәк тәһбәт төсвирләри, зәһ-мәт сәһән әдәмләрин айдн вә чалы образлары бөйүк сәһәтәрәләгә ярады-мышдыр.

Язичи 1910-чү йәдә «Йетиһары, яшамәми?» һәкәләснни язмышлар. Бу һәкәләдә төсвир олуған һадисә дөвүр вә замән үчүн чөх хакартеридир. һәкәлә-дә азәрбайжан вә әрмән аллалары ара-сындакы сәһми дөстаудан вә гәрдәш-тыгдан янышмышлар.

Әдәбиң «Көбәләк», «Ширин карәмәт» һәкәләләр дә итиглабдан өвәл язичиш-дир. О, бу һәкәләләрдә Әдрәпа мәдәний-йәтиңә парәстим әдән, мәгәсәдәл вә өл-дәсиз иһәләл янышларын («Көбәләк»), кәһнә әдәт вә өл'нәләрин гурбаны өһәи иһәдәсиз кәңләрин («Ширин карәмәт») образларыны яратмыш вә охчуларда бу әдәмләрә вә кәһнә әдәтләрә иһфәт һисси ояд билишдир.

А. Шаиг Азәрбайжанда Совет һәкми-йәти гурулдуған соңра бәдин һәср сәһ-синдә даһа кәһш фәлиййәт кәстөрмиш-дир. Бу дөврдә ө, «Аһабач», «Вәзфә», «Гарәкисә хәтирәс», «Әвү биләни, мәнә нә?» вә с. һәкәләләрини язмышдыр. Мүхтәлиф мөвзүләрә һәср әдиләмит бу һәкәләләр өз бәдин кейфиһәтләри әти-барлә дә муһтәлифдир.

Китабын сонунда А. Шаигин «Дурсун» повести вәришмишдир. Ләкин бу әсәр по-вествән даһа чөх һәкәләһин хатырлаыр. Бурада фәһдәл-патриархал һаятн чир-кин чөһәтләри тәһгид олунмуштур. «Дурсун» әсәриндә мөһәт сәһнәләри реал вә иһәндирчәк төсвир олунмуштур. Күләд ады гызы көрәндән сонра Дурсун кәчирәйи пәксологикәс вәзйәһәт тә-һбн вә айдмышдыр. Әсәрдә кәнд һаятн ах-шы төсвир олунмуштур. Язичи Дурсуну мөһш хакартерини ачыб кәстөрмәлә янашн, бу әдәмдә кәндәл әһәһиңә ахшы муһабисәтлә дә вәра билишдир. Дурсун әһәкәт сәһән бир кәндәл яки чөх иһәнд-ирчәк иди.

А. Шаиг иһәдә дә өз ярадычлыгыны дәмәк әтидир: «Кәһкәләл язичини һәйт вә ярадычлыгыны дөрһәләд өһрәнкә үчүн ошун әсәрләрини вә хуәсәлә хәти-рәләрини чап олунмәсини чөх бөйүк әһәмиһәти вәрдыр.

«Азәрбайжан» журналы ахшы бир тә-һбәбүз кәстөрәкәз язичини мәрәләм һадисәләрлә долу оған хәтирәләрини бир һиссәсинә һәср етишдир. Нәшриятлар-мында А. Шаигин сечилмиш эсәрләрини чап әтмәкә ахшы иһ көрүмләр. Ару олутур ки, А. Шаигин хәтирәләр дә кит-тәбчә һәкәдә айрыча чап әдиләси.

M. A. БАҒЫРОВ.

* Абдулла Шаиг. Сечилмиш эсәрлэри. Азәрнәшр, 1955.